

Srba, Bořivoj

Na cestě k vítězství

In: Srba, Bořivoj. *Múzy v exilu : kulturní a umělecké aktivity čs. exulantů v Londýně v předvečer a v průběhu druhé světové války, 1939-1945 : kulturní politika, "pódiové" programy, koncerty, literární a recitační pořady, taneční vystoupení, divadelní představení, rozhlasová pásma a hry, filmová tvorba, časopisecká a ediční činnost, ideové diskuze*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003, pp. [763]-782

ISBN 8021031344

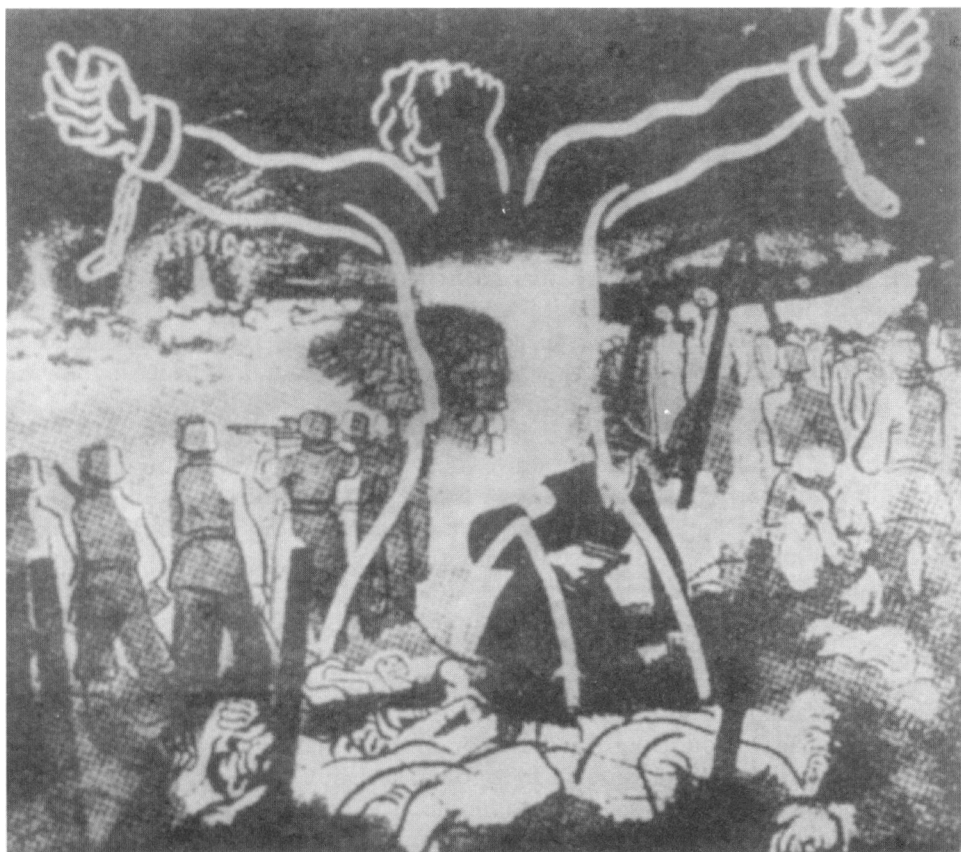
Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123313>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SEDMÁ KAPITOLA

NA CESTĚ
K VÍTĚZSTVÍ

Anonym: Kresba uveřejněná na obálce knižního vydání básně *The Murder of Lidice* od Edny St. Vincent Millayové. New York 1943. – Hronek, Jiří: *Od porážky k vítězství. Český novinář v emigraci*. 2. část. Praha (Vydavatelstvo Práce) 1947. Obr. příloha.

Otevření nového válčiště, tzv. „druhé fronty“ v Evropě

Jako signál ohlašující již definitivní konec hitlerovského panství v Evropě zazněla 6. června 1944 do celého světa zpráva, že anglo-americká vojska spolu s vojenskými jednotkami dalších členů Spojenecké koalice po invazi do Normandie prorazila německou obranu opevněné západní části kontinentu, tzv. Atlantický val, a začala postupovat do nitra Francie. Otevřením této dlouho připravované „druhé“ (ve skutečnosti „třetí“) evropské fronty začala poslední fáze válečného zápasu mezi silami evropského fašismu a silami demokracie. Hitlerovo Německo se tak ocitlo na východě i na západě v drtivém sevření, které je svíralo – jak se útočící vojska k sobě přibližovala – postupně stále neúprosněji, až je posléze v květnu 1945 – po setkání obou těchto front na Labi – zardousilo.

Období začínající prvními dny června 1944, dny invaze Spojenců na kontinent, a končící prvními dny května 1945, dny vítězství antifašistické koalice nad fašistickým protivníkem, mělo charakter závěrečného dějství válečného dramatu. Stalo se však i závěrečným dějstvím dramatických osudů čs. emigrace. Po úspěšném vpádu spojeneckých vojsk na evropský kontinent nepochyboval mezi čs. emigranty už nikdo, že se vítězství Spojenců nad nacistickým Německem přiblížilo na dosah a že jejich pobyt v cizině brzy skončí. Naši běženci – nejvyššími funkcionáři čs. oficiálního vedení počínajíc a řadovými vojáky a dělníky končíc – se počali připravovat na návrat domů. V tu chvíli bylo už zapotřebí nejen postupně likvidovat čs. zahraniční úřady a další instituce a organizace, ale především vytvářet organizační podmínky pro převzetí moci u nás doma po pádu okupačního režimu a pro znovuoobnovení rozbitého státu, rozvráceného po stránce hospodářské i společenské. V té souvislosti emigranti vyvíjeli velmi intenzivní činnost diplomatickou i politickou. Do bojů na západní frontě byly na podzim 1944 nasazeny také čs. vojenské jednotky pobývající na území Velké Británie; přesunuta lodní cestou do Francie, vystřídala 1. čs. samostatná – tehdy už „obrněná“ – brigáda v počtu 4259 mužů a 167 tanků anglické jednotky při obléhání Němci opevněného francouzského přístavu Dunkerque.

Počínaje létem 1944 byla tudíž čs. emigrace ve Velké Británii uvedena v prudký pohyb. Mnoho Čechoslováků působících v diplomatických, politických a vojenských službách bylo z Británie odvedeno služebními povinnostmi již ve druhé polovině roku 1944. Někteří z nich se dokonce již na podzim 1944, když se sovětským vojskům, ale i čs. východnímu armádnímu sboru, působícímu pod vedením generála Ludvíka Svobody ve svazku armád SSSR, podařilo po tvrdých, neobyčejně krvavých bojích proniknout přes Dukelský průsmyk na východní Slovensko, území bývalé ČSR, ocitli opět ve vlasti, když sem byli vysláni čs. zahraniční exilovou vládou, aby se zde pokusili obnovit čs. státní správu. Na jaře 1945 se na osvobozeném území republiky, a to v Košicích, ve svém dočasném sídelním městě, ujala svých úředních povinností i sama čs. exilová vláda, doplněná o členy moskevského centra čs. zahraniční odbojové akce. Tehdy nabyl transfer čs. exulantů domů na síle: v průběhu následujícího půl roku se většina z nich vrátila zpět do vlasti, v cizině zůstali – až na výjimky – povětšinou čs. exulanti německé národnosti, znejistěli obavami o svůj osud v souvislosti s Benešovým hledáním celkového řešení postavení německé menšiny v ČSR, z níž značná část kolabovala s hitlerovským režimem.

V těchto závěrečných měsících druhé světové války neměli již zejména emigranti českého původu mnoho možností věnovat se kulturní práci. V duchu se již všichni viděli doma, a proto již nerozvíjeli ani kulturněpropagační aktivity většího rozsahu. Odchodem řady úředních činitelů a vojáků na pevninu byla také

rozrušena dosavadní struktura čs. exilového společenského života. Řada čs. exilových organizací tehdy umrtvila svou činnost a některé zcela zanikly. Čs. exilová obec ve Velké Británii se v průběhu jedenácti měsíců zbývajících do konce válčení v Evropě postupně rozpadala.

Čejka, Eduard-Richter, Karel: *Historické události–Druhá světová válka. Datová příručka*. Praha (Mladá fronta) 1979. S. 269–421. – Hronek, Jiří: *Byl jsem při tom, když se hroutil svět*. Praha (Vydavatelství a nakladatelství Novinář) 1986. S. 240–244. – Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha (Mladá fronta) 1997. S. 442–444.

Nová proměna vnějších podmínek života čs. emigrace v Londýně

Nadto – zejména v Londýně – se podmínky života místního obyvatelstva nečekaně znovu prudce zhoršily. Krátce po invazi začali totiž Němci ze základen ve Francii a v Belgii bombardovat Londýn raketovými střelami V-1. Britští a s nimi také čs. letci se pokoušeli tyto rakety typu bezpilotních letadel ve vzduchu sestřelovat, nicméně řada z nich nad Londýn přece jen pronikla a ztráty na životech byly značné, protože lidé nemohli být varováni předem vyhlášením leteckého poplachu. V listopadu 1944 přibýly k V-1 obří balistické raketové střely rychlejší než zvuk, V-2, startující kolmo proti obloze ze základen v samém Německu, proti nimž se napadená země vůbec nijak nemohla bránit. Nikdo z londýnských obyvatel, pokud netrávil celé dny a noci v protileteckém krytu, nemohl si být jist životem; V-2 však dokázaly zničit i zdánlivě bezpečné kryty.

Za zmíněných okolností vycházeli Londýňané pochopitelně na ulici jen v nejnudnějších případech. To vše způsobilo, že v období od počátku invaze do Normandie až do uzavření příměří s Německem kulturní a umělecká činnost čs. emigrace, zejména ovšem ta, jejímž výsledkem byly „pódiové“ pořady různého druhu, koncerty, recitační večery a divadelní představení, skoro úplně ustala.

I tehdy se sice podařilo několik takových „pódiových“ pořadů uskutečnit, ale žádný z nich nedosáhl významu podobných podniků uspořádaných emigranty v předchozích letech. Šlo spíše už jen o různá příležitostná podniknutí, nikoliv o systematicky rozvíjenou činnost.

Čejka, Eduard-Richter, Karel: *Historické události–Druhá světová válka. Datová příručka*. Praha (Mladá fronta) 1979. S. 288. – Wiplinger, Erna: *Österreichisches Exiltheater in Grossbritannien (1938 bis 1945). Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Grund- und Intergrativwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien*. Wien 1984. Typoscript ulož. v Institut für Theaterwissenschaft an der Universität Wien–Bibliothek, sign. 1, 234097–C.Th. S. 45. – Valtrová, Marie–Ornest, Ota: *Hraje váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Marie Valtrové s Otou Ornestem*. Praha (Primus) 1993. S. 99–106.

Útlum kulturních aktivit čs. exulantů německé národnosti

V tomto posledním období války prudce poklesly i kulturní aktivity čs. exulantů německé národnosti. V tu dobu – a to již od chvíle podepsání smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR, 12. prosince, jakož i po řadě následných, té věci se týkajících prohlášení čs. exilového prezidenta Edvarda Beneše a čs. exilové vlády, podporovaných zjevným souhlasem Sovětského svazu a tichým souhlasem západních mocností (Beneš tehdy veřejně prohlásil, že „oduznutí Mnichova“ je nutno považovat za definitivní a že „nyní nám půjde jen o největší možné zredukování počtu Němců, kteří u nás ještě zůstanou“, kte-

rězto stanovisko zformuloval jednoznačně ve svém dopise Wenzelu Jakschovi 1. prosince 1943!) – bylo již zcela zřejmé, že po nadcházejícím vítězství Spojenců ve válce, mezi nimiž stále významnější roli hrál stalinistický východní koaliční partner, bude následovat tvrdá odplata na Němcích, kteří podporovali hitlerovský režim, za všechno utrpení, které tento režim milionům lidí přinesl, a že tedy tato odplata postihne i většinu sudetských Němců, kteří se přes všechny výzvy sudetoněmecké emigrace doposledka nedokázali od hitlerismu distancovat. Tehdy se však již také ukazovalo, že to poválečné účtování nezasáhne jenom ty příslušníky sudetoněmecké pospolitosti, kteří se jednoznačně provinili, ale – navzdory prohlášením, že čs. vládní místa zaujmou „kompromisní a lidské stanovisko“ ve vztahu k německým antifašistům a „řádným Němcům“, kteří „zůstali věrni demokracii“ a „spolu s námi bojovali proti fašismu“ – sudetské Němce více méně jako celek.

Hronek, Jiří: *Od porážky k vítězství. Český novinář v emigraci*. 2. část. Praha (Nakladatelství Práce) 1947. S. 196–222. – Beneš, Edvard: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha (Orbis) 1947. S. 312–337, 391–414, 448–493. – Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha (Mladá fronta) 1997. S. 476–477.

Oslavy státního svátku ČSR v roce 1944

Na podzim 1944 nakrátko vznítíl dohasínající kulturní aktivity čs. emigrace svátek 28. října: jako každoročně i toho roku jej čs. emigranti spolu s emigranty pocházejícími z jiných zemí a spolu s Brity oslavovali ve více než třiceti místech v Anglii a skoro všude také k tomuto jubileu – a bylo zřejmé, že bude takto oslavováno za války v cizině naposledy – připravili kulturní programy. V Londýně, zasypávaném desítkami německých raket, se sice stejně jako v letech předchozích oslavy státního svátku ČSR konaly, ale na rozdíl od venkovských míst se tehdy obešly téměř úplně bez uměleckých pořadů; záležely jen ve vystoupeních představitelů politického života československého i britského. Poprvé od porážky Francie v roce 1940 byl tento svátek slaven též v prostředí čs. exilové a krajanské obce v Paříži, kterou se povstávajícímu pařížskému lidu a spojeneckým armádám již na konci srpna toho roku podařilo vyprostit z područí okupantů.

Přehled oslav 28. X. ve Velké Británii, Nové Československo, r. 2/5, 1944, č. 42/158 (28. 10. 1944), s. 8. – *Nesign.: 28. říjen 1944*, Nové Československo, r. 2/5, 1944, č. 43/159 (4. 11. 1944), s. 6.

Oslavy narozenin T. G. Masaryka

Jako každoročně se v březnu 1945 konaly v místech soustředění čs. exulantů po celé Velké Británii i kulturní večery k počtě T.G. Masaryka, od jehož narození tehdy uplynulo devadesát pět let. V Londýně bylo při této příležitosti uspořádáno v předvečer Masarykových narozenin, v úterý 6. března 1945, slavnostní shromáždění v Klubu čs.-britského přátelství, na němž vystoupil s projevem o zakladateli Československé republiky a jejím prvním prezidentu, a to v angličtině, česko-německý básník Peter Pont, vlastním jménem Oskar Kosta. V hudební části večera pak několik již z dřívějšíka posluchačům známých čísel svého repertoáru přednesli houslista Šedivka a klavíristka Fuchsová.

„Programy. Czechoslovak-British Friendship Club. Úterý 6. III. 7.30: Koncert k 95. výročí narození T.G. Masaryka. [...]“. Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 9/76 (10. 3. 1945), s. 6.

Krátce před tímto večerem se uskutečnil také poslední z řady pořadů vzpomínkového typu, připomínajících život a dílo významných českých umělců: šlo o pořad k počtě hudebního skladatele Víta Nejedlého, syna hudebního vědce a historika, univerzitního profesora Zdeňka Nejedlého. Ten – tak jako jeho otec, předseda Svazu přátel SSSR – našel zprvu azyl v Moskvě, po vzniku konfliktu sovětsko-německého vstoupil do čs. zahraničních vojenských jednotek formujících se kolem plukovníka Ludvíka Svobody a zde byl pověřen vybudováním uměleckého souboru 1. čs. armádního sboru v SSSR. Ve funkci velitele tohoto souboru, v hodnosti nadporučíka, se účastnil bojového nasazení naší východní armády na Dukle, v průběhu této válečné kampaně však onemocněl tyfem a dne 2. ledna 1945, krátce předtím, než se čs. vojáci probili na území bývalého Československa, v bezprostřední blízkosti jeho hranice, ještě na polském území, zemřel. K uctění jeho památky uspořádala zhruba asi za měsíc po jeho smrti dne 6. února 1945 v Čs. institutu čs. londýnská Společnost pro kulturní a hospodářské styky s SSSR vzpomínkový večer *In memoriam Víta Nejedlého*.

Večer byl uveden smutečním pochodem z opery Zdeňka Fibicha *Nevěsta Mesinská* v klavíristickém provedení Lízy Fuchsové: tak jako jeho otec i Vít Nejedlý choval k Fibichovi hluboký obdiv a nasazení této dotud v londýnském exilovém prostředí neuvedené skladby na repertoár mělo tudíž zvláštní symbolický význam. Nato vystoupila Anna J. Patzaková s přednáškou *Vít Nejedlý, český skladatel a dirigent*, ve které podala základní informace o Nejedlého životním díle a zdůraznila jeho výjimečné ideologické a kulturní hodnoty. Osobnost Nejedlého, který se rozsáhle uplatňoval ať jako skladatel, ať jako dirigent i ve sféře divadelní tvorby, ve vzpomínce nazvané *Za přítelem* připomenul z lidského hlediska Ota Ornest, druh Nejedlého z doby jejich společných uměleckých začátků, jeho blízký spolupracovník z časů jejich působení v avantgardním divadélku NAD. Ve své vzpomínce Ornest vykreslil radostnou tvůrčí atmosféru studentsko-dělnického prostředí, v němž oba začínali svou samostatnou uměleckou dráhu. Zdůraznil přitom ideovou vyzrálou a pevnou názorových postojů Víta Nejedlého, jeho angažování se v politickém životě v řadách čs. protifašistického hnutí, vlastnosti, které se projevovaly pak i ve skladatelově umělecké tvorbě.

Sám hlavní kulturní program večera *In memoriam Víta Nejedlého* měl charakter koncertu. Vyplnily jej především skladby samého Nejedlého, které byly vybrány s mimořádnou pečlivostí a povětšinou zazněly v exilu vůbec poprvé. Pořad zahájily houslistka Hlouňová s klavíristkou Fuchsovou vůbec prvním zahraničním provedením Nejedlého *Malé suity pro housle a klavír*, kterou skladatel složil roku 1935 a věnoval právě své přítelkyni Hlouňové: byly to čtyři krátké věty v hudební řeči vyjadřující až tragicky vážné duševní rozpoložení skladatele, a samo téma „Marcia funebre“, exponované ve třetí větě díla, bylo zde zpracováno jako by byl tušil, že vbrzku tragicky zemře. V závěru večera pak vystoupil Pěvecký kroužek N. T. vojenských hudebníků, údajně to pro tuto příležitost speciálně vytvořený soubor, který zazpíval sborově Nejedlého píseň *Pochod mládeže*, složenou na slova Oty Ornesta, a dále, což mělo mít rovněž symbolický význam, „písně sovětské vlastenecké války“, Bělého *Píseň smělých* a Listovův pochod *My raby nikdy nebudem*. Celý pořad pak ukončily hymny československá a sovětská.

Večera se zúčastnilo velké množství Nejedlého příznivců – společenské místnosti Čs. institutu byly prý zcela zaplněny. Vzdát poctu českému umělci padlému v boji za svobodu vlasti přišli vzdát představitelé politického vedení čs. odbojové

akce i vojenských kruhů, dostavili se však rovněž zástupci sovětského velvyslanectví v čele s radou I. Čičajevem a četní hosté z řad Britů.

Druhého dne, 7. února 1945, byl program tohoto večera ve zkrácené verzi proveden též ve vysílání BBC pro Československo, a to s projevy proslovenými v angličtině a češtině: Nejedlého suita se tak dočkala premiéry i na rozhlasových vlnách.

„Programy: Společnost pro kulturní a hospodářské styky s SSSR [...]. In memoriam Víta Nejedlého (22. 6. 1912–1. 1. 1945).“ [Oznámka.] Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 5/172 (3. 2. 1945), s. 6. – Nesign.: *Tryzna za Víta Nejedlého*, Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 7/174 (17. 2. 1945), s. 6. – Jiránek, Jaroslav: *Vít Nejedlý. Z historie bojů o novou socialistickou kulturu*. Praha 1959.

Koncertní provedení scén z Dvořákovy Rusalky

Na jaře 1945 se ještě několikrát před širší exilovou a britskou veřejností pokusili uplatnit se svým uměním čs. operní pěvci.

Na rozloučenou se svou činností v londýnském exilu spolu s umělci anglickými – a to pod vedením dirigenta Tauského, který obstaral i klavírní průvod jejich pěveckého podání – nastudovali vybrané klíčové scény z Dvořákovy pohádkové opery *Rusalka* a koncertním způsobem je provedli v Čs. institutu 28. února a 27. března 1945. Rusalku při této příležitosti zpívala sopranistka Blanka Skalická, Prince Robert Lawrence, Cizí kněžnu Olga Riedová, Vodníka Julius Gutmann. Partu Ježibaby se ujala Sarah Tomaschoffová a partu Lovce Hynek Fried. V rolích tří lesních žinek se pak představily Marie Menšíková, Heda Bernerová a May Campbellová.

Koncertní provedení u nás populární, ale v Británii tehdy ještě neznámé Dvořákovy opery pocházející z údobí, kdy na skladatelovu tvorbu působil již secesní vliv, setkalo se prý se zcela mimořádným úspěchem, a proto po premiéře usku-tečnivší se na konci února 1945 muselo být o měsíc později v původním obsaze-ní tamtéž znovu opakováno.

Nesign.: *Rusalka v Československém ústavu* (rubr. *Kronika*), Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 6/173 (10. 2. 1945), s. 6. – Nesign.: *Scény z Rusalky v Československém ústavě*, Čechoslovák, r. 7, 1945, č. 12 (23. 3. 1945), s. 8 [tamtéž viz „Program Čs. ústavu. 27. března, 6 hod.: Scény z Dvořákovy opery *Rusalka*.“ /Oznámka./ S. 8]. – Nesign.: *Kronika*, Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 12/179 (24. 3. 1945), s. 6 [tamtéž viz nesign.: *Opakování „Rusalky“ v Čs. institutu*, s. 6].

Poslední vystoupení čs. exilových hudebních umělců v Londýně za války

Po tomto úspěšném koncertním představení výjevů z *Rusalky* se z iniciativy čs. exilových hudebníků tehdy uskutečnily ještě dva koncerty, ty však již nedosáhly tak velkého ohlasu jako zmíněný dvořákovský operní večer. První z nich, *Koncert spojenec-kých písní*, měl na programu výběr písní reprezentujících hudební tvorbu některých národů protiněmecké koalice, a to v podání zpěvačky Herlingerové a dirigenta Taus-kého, který tentokrát vystupoval pouze jako doprovod. Koncert se uskutečnil ve čtvrtek 12. dubna 1945 v Čs. institutu. Druhý se pak konal pod názvem *Koncert písní a árií* tamtéž dne 24. dubna 1945 v rámci pořadů tzv. Hudebního klubu. V oznámkách blíže nespécifikovaný repertoár tohoto koncertu provedla – za opětného klavírního doprovodu Tauského – sopranistka Margaret Krausová–Downeyová.

Další dva takové koncerty se měly konat 8. května 1945. První v Čs. institutu opět v rámci koncertů Hudebního klubu a jeho náplní mělo být vystoupení hous-listy Jana Šedivky a klavíristky Ruth Bauerové s programem v oznámkách blíže

nespecifikovaným. Druhý se pak měl uskutečnit v sídle CBFC, kde měl za řízení M. Rubensové vystoupit dělnický pěvecký sbor Workers Music Association Singers. Ani ten, ani onen koncert však v uvedených datech publikum již neuslyšelo, neboť dne 7. května Německo kapitulovalo a dne 8. května – po podepsání příslušných dokumentů o příměří – oslavoval celý demokratický svět konec světové války na evropském kontinentu.

„Programy [...] Czechoslovak Institute [...] Čtvrtek, 12. 4., 6.00: Koncert spojeneckých písní.“ [Oznámka.] Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 13/180 (7. 4. 1945), s. 8. – „Programy [...] Czechoslovak Institute [...] Úterý, 24. 4., 6.00: Hudební klub. Koncert písní a arií.“ [Oznámka.] Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 15/182 (21. 4. 1945), s. 4. – „Programy [...] Czechoslovak Institute [...], Úterý, 8.5., 6.00: Koncert Hudebního klubu.“ [Oznámka.] Nové Československo, r. 3/6, 1945, č. 17/184 (5. 5. 1945), s. 4 [tamtéž viz „Programy /.../ Czechoslovak-British Friendship Club. Úterý 8. 5., 7.30: Koncert.“ /Oznámka./ S. 4].

Hra Emila Synka *The Last Stone* (Poslední kámen) na scéně divadla Phoenix

V závěrečném období kulturních aktivit čs. emigrace ve Velké Británii došlo však i k ojedinělému pokusu představit na jevišti místního anglického činoherního divadla jednu z novinek české exilové dramatické tvorby. Zatímco v případě *Prodané nevěsty* se pokus o její nastudování opíral o skutečnost, že si tato Smetanova opera od doby, kdy se roku 1866 poprvé objevila na scéně Prozatímního divadla, dobyla velké popularity, doma přímo obrovské, v cizině však též mimořádné, jak o tom svědčí desítky jejích provedení v nejrůznějších zemích světa, v případě tomto šlo o pokus uvést na britskou scénu dílo do té chvíle neznámé i v českém prostředí, dílo sice roku 1943 ve své originální podobě vydané tiskem, ale na jevišti dotud nikde neprovedené. Tím dílem byla hra dramatika českého původu žijícího tehdy v britském exilu, Emila Synka (nar. 1903), *Lidice*, v překladu do angličtiny opatřená titulem *The Last Stone* (*Poslední kámen*).

Patří k paradoxům vývoje čs. exilových divadelních aktivit za druhé světové války, že na anglickou profesionální scénu tehdy pronikla Synkovými *Lidicemi* hra, která se zrodila vlastně v ústraní hlavního proudu čs. exilových kulturních a kulturněpolitických aktivit: Synek patřil k pravicové opozici Benešovy zahraniční odbojové akce a mnohokrát proti čs. exprezidentu a jeho politickým koncepcím otevřeně zaútočil z pozic, které někteří tehdejší političtí komentátoři hodnotili jako pozice blízké jistým s fašismem sympatizujícím čs. politickým kruhům. Tím si vysloužil několik ostrých polemických protiútoků vedených ze strany Benešových zastánců na stránkách oficiálního a polooficiálního exilového tisku, což bylo i příčinou, že na jedné straně on sám se čs. exilového kulturního dění nezúčastňoval, na druhé straně byl iniciátory tohoto dění soustavně ignorován.

Prorazila-li na anglickou scénu za války právě jeho dramatická práce, bylo to ovšem dáno ne tak jejím uměleckým významem, jakého nabývala v kontextu vývoje čs. exilové kulturní a umělecké tvorby, ale do značné míry samým jejím aktuálním námětem, který těžil svůj účín z historického faktu zničení Lidic německými okupanty, čímž se i tato práce zařazovala do kampaňovitě rozvíjené literární a dramatické produkce onou událostí tehdy na celém světě vyvolané.

Její vztah k lidické tragédii byl nicméně ryze vnějškový. Formálně šlo totiž – obdobně, jak tomu bylo v případě Synkových dramatických prací, vstupujících na scény ještě za doby jeho pobytu doma před válkou a zpracovávajících začasté témata na výsost banální – o drama komorního rozměru soustředěné okolo jed-

noduché, ale divadelně efektně působící zápletky skoro detektivního typu, v níž bylo svým jednáním zaangażováno jen několik málo dramatických postav. S výjimkou postavy starého učitele přitom žádná z dramatických postav v té zápletkce exponovaných nebyla charakterizována tak, aby ji byl divák mohl spojovat se skutečnými účastníky tragédie v Lidicích. Vystupuje v ní sice postava horníka zaměstnávaného údajně v kladenských dolech, ale i tuto postavu vyslal dramatik na scénu jako tlumočitele svých dramatických záměrů z prostředí malé vesnici na Kladensku namnoze velmi vzdáleného: tento jeho hrdina přichází do Lidic tajně z exilu, vyslán organizovat zde odbojovou akci proti Němcům zahraniční odbojovou centrálou přímo z Londýna. Ústředním hrdinou hry je intelektuál původem z Prahy, pobývající v Lidicích jen přechodně. Skutečného hrdinu a oběť lidické tragédie – lidické muže a ženy – však hra představit nedokázala. Nedostatečná schopnost autora charakterizovat postavy zde zobrazovaného příběhu jako individualizované, psychologicky přesvědčivé působící lidské jedince byla i příčinou toho, že jednání těchto postav se jevílo nevěrohodným a celé drama „šustilo papírem“. Nadto autor – navzdory tomu, že projevoval rutinní schopnost budovat efektní situace ve výstavbě zápletky a dialogů – oslabil věrohodnost svého obrazu oné tragédie tím, že ve 3. jednání, pro něž mu zbyla látka toliko na vytvoření několika málo kratičkových scén, soustředil pozornost na konflikt rozevírající se mezi gestapáky a důstojníkem wehrmacht, odchovancem staré pruské junkerské školy a veskrze čestným člověkem, což se k předváděnému ději vázalo jen značně volně a odvádělo pozornost od jejího hlavního tématu.

Přeložena do angličtiny měla Synkova hra *Lidice* pod zmíněným svým novým názvem *The Last Stone (Poslední kámen)* svou premiéru – jak bylo už řečeno – 12. září 1944 v divadle Phoenix na Charing Cross Road (WC 2). Nastudoval ji se skupinou prý jen průměrných anglických herců Edward Stirling. Z hereckého souboru k nastudování přizvanému údajně pouze Charles Grobe v roli starého učitele vytvořil živou a přesvědčivou postavu, jiné výkony však – zčásti bylo to třeba připsat i na vrub poněkud toporného překladu – vyznívaly prý velmi matně. Jedna z představitelk hlavních postav, Mila Reimonová, byla prý – dle tvrzení jednoho z referentů – do své role obsazena naprostým omylem.

Inscenace prošla londýnským repertoárem bez většího ohlasu. Ani u britské, ani – v důsledku výše připomenutých politických postojů svého autora – u čs. exilové kulturní veřejnosti se nesetkala s širší odezvou. V procesu utváření čs. exilové divadelní kultury představovala zcela okrajový jev.

Synek, Emil: *Lidice. Hra o třech jednáních*. London 1943. – Nesign.: *Lidice* (rubr. *Nové knihy*), Nové Československo, r. 1/4, 1943, č. 46/110 (20. 11. 1943), s. 6. – Nesign.: *Lidice E. Synka na londýnské scéně* (rubr. *Divadlo*), Nové Československo, r. 2/5, 1944, č. 34/150 (2. 9. 1944), s. 7. – R.P. [Rudolf Popper /?/]: *Hra o Lidicích* (rubr. *Divadlo*), Nové Československo, r. 2/5, 1944, č. 37/153 (23. 9. 1944), s. 6.

Machovovy inscenace *Madame Butterfly* a *Cosi van tutte*

Úspěch inscenace *Prodané nevěsty* zásadně ovlivnil následný průběh životní a umělecké dráhy Saši Machova za doby jeho pobytu ve Velké Británii. Machovova iniciativní účast při jejím nastudování na scéně Sadler's Wells Opera Company vynesla Machovovi vzápětí pozvání ke stálé umělecké spolupráci s touto prominentní britskou operní společností. Čs. vláda sledovala Machovovu díky této účasti narůstající popularitu se zvláštní pozorností, a vzhledem k tomu, že i každá úspěšně se projevující umělecká práce čs. exulantů přinášela významný kulturně-

propagační, a tím i politický efekt, vyslovila souhlas s tím, aby byl Machov úplně zproštěn vojenské služby a věnoval se umělecké tvorbě nadále v plně profesionálním postavení. Díky tomu mohl Machov podepsat s vedením společnosti pracovní kontrakt, který mu zajišťoval trvalé působení v jejím souboru v pozici baletního mistra a současně pedagoga její taneční školy.

Machovových tvůrčích schopností však Sadler's Welles Opera Company nevyužívala jen přímo v oboru tanečního umění. Protože při inscenování *Prodané nevěsty* osvědčil Machov i výrazné režisérské schopnosti, byly mu vedle choreografických a tanečních úkolů svěřovány i úkoly režisérské. Představenstvo společnosti vycházelo přitom z dobrých zkušeností, které učinilo s Machovovým předchůdcem ve funkčním postavení baletního mistra a choreografa a shodou okolností zároveň Machovovým osobním přítelem z Prahy, Kurtem Joosem. Tento proslulý baletní tvůrce, jehož avantgardní, protimilitaristicky zaměřená baletní inscenace *Zelený stůl* byla u nás před válkou přijata i pro své ryze taneční hodnoty s mimořádným zájmem jak v odborných kruzích, tak v široké veřejnosti, vytvořil za války v Dartington Hall baletní školu a z jejích absolventů utvářel nový baletní soubor náhradou za ten, který se v důsledku vypuknutí války zcela rozpadl. Nežli přijel do Londýna Machov, nastudoval Joos na scéně Sadler's Wells Opera Company *Kouzelnou flétnu* a *Figarovu svatbu*. Machovovi nabídlo roku 1943 vedení společnosti k režijnímu nastudování i Pucciniho veristickou *Madame Butterfly* a později Mozartovu komickou operu *Così van tutte*.

Ačkoliv Machov neprošel specializovaným režisérským školením, jako choreograf získal již při své práci v domácím prostředí a v první polovině války v Řecku a v Palestině – jak řečeno – potřebné zkušenosti i v oboru režie. Ve zmíněném oboru buď jako hlavní režisér, nebo alespoň jako spolurežisér se uplatnil již v Aténách a v Jeruzalémě, kde – jak jsme již uvedli – připravil ve spolupráci s jinými dvě inscenace právě *Prodané nevěsty*. Proto se i režisérských úkolů, které mu náhoda do cesty přihrála v Londýně, dokázal zhostit na žádoucí úrovni. Jeho inscenace *Così van tutte*, která měla premiéru 29. srpna 1944 v Theatre Princess, byla tiskem označena přímo za vzor moderní operní režie.

Kromě aktivit rozvíjených v rámci tohoto pravidelného svého divadelního angažmá Machov tehdy rozvíjel ještě řadu dalších aktivit v této oblasti: tak např. připravoval různá koncertní vystoupení pro spojenecké vojáky a jako choreograf spolupracoval s různými revuálními scénami a rovněž s britským filmem. Dobré výsledky přinášely i jeho spolupráce se skupinou Ballet Guild.

Nesign.: *Jak se má dělat opera*, Čechoslávák, r. 6, 1944, č. 35 (8. 9. 1944), s. 9. – R.P. [Rudolf Popper /?/]: *Český divadelník v Londýně* (rubr. *Divadlo a film*), Nové Československo, r. 2/5, 1944, č. 39/155 (7. 10. 1944), s. 4.

Poslední významné ediční podniknutí čs. Němců: Stimmen aus Böhmen

V roce 1944 došlo k poslednímu významnému kulturněpolitickému a kulturnímu vystoupení čs. Němců a jejich německých a rakouských přátel, kteří původně před fašistickým násilím našli azyl v ČSR, v oblasti edičních aktivit.

Tímto vystoupením bylo vydání sborníku prací skupiny spisovatelů reprezentujících v exilu v oblasti kultury čs. německy mluvící komunitu a požívajících pro své špičkové výkony mezi veškerou naší emigrací ve Velké Británii velké vážnosti. Sborník o rozsahu zhruba stopadesáti stran, navazující nepřímou na antologii *Ústý domova*, *Skryté prameny*, *Zem spieva* a přímo pak na antologii *Die Vertriebenen*

z roku 1941, uspořádali Čechoněmci Paul Reimann a Rudolf Popper za redakční spolupráce Anny Marie Joklové a vydali pak roku 1944 v nakladatelství sudetských Němců Verlag der Einheit v Londýně.

Sborník byl opatřen názvem *Stimmen aus Böhmen (Hlasy z Čech)*, ale spíše měl být označen biblickým příměrem „hlasy volajícího na poušti“: v oblasti edičních kulturních aktivit čs. emigrantů německé národnosti šlo totiž o poslední „výkřik“, jímž skupina osamocených tvůrců, stůsněných neblahým tušením budoucího fatálního vývoje česko-německé otázky, pokoušela se čs. exilovou veřejnost upozornit na svou existenci. „Hlasy z Čech“ byly hlasy těch českých Němců, kteří dosud prožívali svou národní identitu v rámci čs. státu zaručujícího demokratické soužití českého národa a česko-německé národní komunity a kteří byli v přítomné chvíli nuceni se konfrontovat se skutečností, že v brzké budoucnosti patrně ztratí svou vlast podruhé, a možná definitivně. Ta úzkost plynoucí z očekávání takového i pro londýnskou česko-německou emigraci nepříznivého vývoje pronikala též z celého tohoto sborníku.

V antologii *Stimmen aus Böhmen* se zmíněná skupina česko-německých exilových spisovatelů pokusila naposled v této sféře exilových kulturních aktivit manifestovat svou příslušnost k Československu, znovu nahlas vyslovit přesvědčení, že české země jsou a navždy zůstanou jejich rodnou vlastí, dějiny těchto zemí jejich dějinami a kultura těchto zemí jejich kulturou.

V takto koncipovaném ideovém rámci vystoupili s básněmi, prózami, dramatickými scénami, historickými studiiemi a s úvahami, ale i s ukázkami překladatelské tvorby, s pracemi, jež byly s to vyjádřit jejich pocity sounáležitosti s českým národem, nejen sudetoněmečtí a s nimi spolupracující němečtí a rakouští exiloví spisovatelé žijící v exilu ve Velké Británii, ale i někteří z těch, kteří žili tehdy v USA, v Mexiku, v Palestině a jinde ve světě.

Významnou složku antologie představovaly především ukázky básnické tvorby demonstrující tuto sounáležitost. V úvodu svazku pořadatelé čestné místo vyhradili jednak básni anonymního Čecha *Rebellen-Gebet (Modlitba rebelů)*, jednak dvěma originálními básním pražského německého básníka a dramatika Paula Leppina *Gebet für die Heimat (Modlitba za domov)* a *Prager Romanze (Pražská romance)*. V případě prvních dvou zmíněných básní šlo skutečně formálně o literární útvar „modlitby“. Obsahově pak v případě básně *Rebellen-Gebet* o modlitbu českého vlastence, pronášenou u hrobky českých králů ve svatovítském chrámu a žádající Boha o pomoc v boji proti nepřátelům vlasti a při obnově práv a svobod jejího lidu. Text básně uváděné v překladu Friedricha Torberga, bývalého redaktora Prager Tagblatt, který po útěku do ciziny sloužil v čs. armádě ve Francii, se opíral o český originál uveřejněný již roku 1942 ve sbírce *Hlasy domova*, vydané ilegálně českými vlastenci v Mnichově. Obě básně Leppinovy, který podle doprovodné poznámky údajně zemřel v nacistickém koncentračním táboře (ve skutečnosti – pronásledován policií – zemřel v bídných poměrech v dubnu 1944 v Praze), vyjadřovaly autorův hluboce niterný vztah k Čechům a k Praze. Vlasteneckým rázem se vyznačovaly i básně Hanne Fischerové (Fischer) s názvem *Meine Sprache* a Otto Eisnera *Muttersprache*, stejně jako báseň dalšího v Londýně azyl naleznuvšího česko-německého básníka, který však zemřel již v roce 1940, Otto Picka, *Übersetzer*. Tři své básně zřetelně politického obsahu, *Kronstadt*, *Figaro* a *15. März* zde uveřejnil Louis Fürnberg, pseudonymní Nuntius, původem z Karlových Varů, žijící tehdy po dobrodružném útěku z vlasti v exilu v Jeruzalémě. Obdobně aktuální obsah i zde uveřejněné básně Fritze Brügela, pobývajícího naproti tomu v londýnském exilu, *Sterben von der Kriege (Váleční mrtví)*: autor v nich vzpomínal Karla Čapka,

Jiřího Mahena, Ernsta Tollera a Josepha Rotha, kteří všichni zřetelně projevíli svůj odpor k fašismu, za což pak zaplatili i svými životy.

Vlasteneckého akcentu nepostrádaly ani zde uveřejněné básně česko-německého básníka židovského původu, frýdeckého rodáka Ervína Goje, vystupujícího pod jménem Ondra Łysohorsky, který – napodobuje básnické postoje Petra Bezruče projektující se v Bezručových proslulých *Slezských písních* – psal své sociálně ostře kriticky zahrocené verše v podbeskydské „laštině“, tj. hornoostravským nářečím doplněným některými jazykovými prostředky mluvy Opavanů i Poláků. Łysohorsky žil tehdy v exilu v Moskvě, kde se snažil získat sovětskou vládu pro podporu myšlenky vyhlášení autonomie „Lašska“ jako záruky sebeurčení pro „národ Lachů“, utiskovaný prý Čechy, Němci, Poláky a vykořisťovateli všeho druhu, a jeho počínání, politicky velmi naivní, vlastně rušilo snahy Benešova vedení zahraniční odbojové akce usilující o obnovení ČSR v předválečné podobě. Jeho verše však souzněly politicky s tendencemi, které se prosazovaly v politických programech např. Jakschovy skupiny sudetoněmeckých sociálních demokratů. Do němčiny je převedl – z rozsáhlé Łysohorského tvorby byly zde přetištěny básně *An der Vater*, *Vision der Mutter*, *Hymnus aus Leben*, *Meine Harfe*, *Mittag* a *Mein Herz* – jejich autor – byť ve spolupráci s básníkem Rudolfem Fuchsem, vynikajícím znalcem díla Bezručova, básníka–„barda slezského lidu“, který byl Łysohorskému pro jeho sociální poezii mnohostranným vzorem, např. právě i vzorem pro práci s jazykem – sám.

K problematice pojetí Československa jako mnohonárodního státu, zajišťujícího práva menšinám, vázala se nepřímo ovšem i zde uveřejněná báseň Evy Aschnerové, žijící tehdy v Londýně, *Ruthenische Hirten (Rusínské selanky)*, oslavující přírodu a lid Podkarpatské Rusi.

Ukázky původní básnické tvorby česko-německých exilových básníků byly ve sbírce však doprovozeny i ukázkami nových německých překladů veršů českých básníků, tak např. Jana Nerudy, Vítězslava Nezvala a Otokara Fischera: Nerudova báseň *Im Lande des Kelchs* zde byla uvedena v překladu Rudolfa Fuchse, Nezvalova *Prag und die Mittagsonne* v překladu šifry H.S. a ukázky z jeho *Historického obrazu*, *Aus Historisches Bild* z roku 1940 v překladu Otto Eisnera, od téhož překladatele pocházely též překlady ukázek z tvorby Fischerovy.

Neméně pozoruhodný byl i zde uveřejněný výběr ukázek prozaických prací česko-německých exilových spisovatelů. Tento výběr zahrnoval např. jednu kapitolu novely Franze Werfela, působícího tehdy v Hollywoodu, *Die VierzigTage der Musa Dagh (Čtyřicet dnů Musy Daga)*, soustředěné kolem tématu mojžíšovského putování Židů, dále pod názvem *Verfemt* uvedené ukázky historického, ve stylu dokumentární reportáže pojatého románu londýnského Bruno Adlera *Kampf um Polen (Boj o Polnou)*, popisujícího rasistickou aféru známou pod názvem „hilsneriáda“, ve které na obranu nespravedlivě obviněného židovského mladíka statečně vystoupil T. G. Masaryk, a konečně prózy německy píšícího Moravana židovského původu, pobývajícího tehdy rovněž v Londýně, Ludwiga Windera, *Re Bomba*, což byla 1. kapitola z autorova historického románu *Der Thornvolger (Následník trůnu)* z roku 1938, románu, jehož příběh byl jakousi alegorií varující před fašismem a nacismem (proto také v Německu a Rakousku bylo rozšiřování tohoto díla zakázáno). Dále byly to prózy a jiné práce např. Franze Carla Weiskopfa, usadivšího se tehdy v New Yorku, *Kleine Chronik (Malá kronika)*, v Mexiku působícího „zřivého reportéra“ Egona Erwina Kische, *Lenore*, v Londýně tehdy pobývajícího Ernsta Sommera, pasáž z jeho vyprávění *Revolte der Heiligen (Revolta svatých)*, a A. M. Joklové povídka *Die Deutung (Vysvětlení)*.

Z prací ostatních autorů–prozatérů upoutává pozornost zejména povídka Lenky Reinerové, naleznuvší azyl v Mexiku, *Kotige Schuhe (Zablácené střevíce)*, která motivicky čerpala z událostí vedoucích k perzekuci Lidic.

Jedinou ukázkou reprezentující zde dramatickou tvorbu česko–německých autorů byl text 3. obrazu historické hry Hanne Fischerové *Der Golem*, čerpající svůj příběh z pověstí a legend staré Prahy o Golemovi a uvádějící do svého děje i historické postavy císaře Rudolfa II., dvorního astrologa Rixa a rabína Löwa.

Výsledky úsilí projevovaného česko–německými umělci i teoretiky v oblasti teoretické reflexe problematiky duchovního života a kulturní a umělecké tvorby ČSR byly ve sborníku reprezentovány úvahou Karla Kneschkeho *Zur Geistesverfassung der Deutschen in der Tschechoslowakei (Duchovní stav Němců v Československu)*, historickou studií Johannese Urzidila z New Yorku *Sealsfield, Amerikaner aus Mähren (Sealsfield, Američan z Moravy)*, literárněhistorickou studií Rudolfa Poppera *Der historische Roman und seine Lesser (Historický román a jeho čtenáři)*, uměnovědnou studií malíře Oskara Kokoschky *Böhmisches Barock (Český barok)* aj.

Všechny tyto příspěvky byly ve sborníku zarámovány projevem zemřelého básníka Rudolfa Fuchse, projevem, který v soudobé situaci nabýval obzvláště silné aktuálnosti, *Die Republik wird auferstehen (Republika vstane z mrtvých)* a vyznáním lásky k Praze básníka Ewalda Oserse z Londýna, *Prag*.

K hlasům projevujícím takto úzkost i tehdy již silně problematizovanou víru v toleranci Čechů při řešení národnostních otázek a ve společný budoucí osud Čechů a Němců ve svobodném Československu, jaké zaznívaly z této pozoruhodné antologie, zůstávaly však ve chvíli blížícího se konce války české uši již hluché.

Stimmen aus Böhmen. Eine Sammlung. [Hrsg. Paul Reimann u. Rudolf Popper. Redaktion Anna Maria Jokl.] London (Verlag der Einheit) 1944. – Údaje o některých z výše zmíněných spisovatelů jsme čerpali z hesel in: *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských.* [Uspoř. Václav Bok, Věra Macháčková–Riegerová a Jiří Veselý.] Praha (Odeon) 1987. Passim.

„Divadelní“ číslo Review 43

Naproti tomu tvůrčí úsilí v Británii žijících čs. exulantů v oblasti teoretické reflexe umělecké, zejména pak dramatické tvorby, nepřineslo v tomto období významnější výsledky.

Za nejzávažnější tehdejší projev jejich tvůrčích aktivit např. v oblasti teatrologické tvorby je možno označit pouze vydání 4. čísla 1. ročníku čs. kulturního čtvrtletníku, určeného především anglickým čtenářům, *Review 43*, které bylo speciálně věnováno problematice divadelní kultury, především pak české. Pod vedením bývalých redaktorů mezitím zaniklého Kulturního zápisníku Waltera Bergera a Pavla Tigrida je uspořádala a v létě 1944 vydala skupina českých a anglických divadelních teoretiků i praktiků, z nichž někteří účinkovali již na podzim 1942 i při vydání zvláštního „divadelního“ čísla předchůdkyně této revue, zmíněného měsíčníku. Šlo v podstatě o sborník statí, který měl anglickému a jinonárodnímu čtenáři poskytnout povšechný obraz historického vývoje i současného stavu čs. divadelnictví.

Co do kvality odborného pojednání zde představované problematiky ovšem tento sborník poněkud zaostával za zmíněným speciálním číslem Kulturního zápisníku z roku 1942. Oba jeho vydavatelé se ve zde uveřejňovaných článcích snažili s minulostí a současností čs. divadelní tvorby seznámit především řadového čtenáře cizího původu. Proto se také při koncipování jeho obsahu usnesli vystoupit na jeho stránkách s články přehledového a informativního charakteru, které se spíše

než přísně vědecky fundovaným způsobem snažily obraz dění v takto vymezené oblasti svého i jejich zájmu podat cizímu, věci neznalému čtenáři formou populárního výkladu. Což si jiný účel publikace – její nasměrování k jinému typu jejího percipienta – ostatně do značné míry sám o sobě vynucoval.

Pořadatelé sborníku zde v anglickém překladu zveřejnili např. jednu z již dříve v ČSR publikovaných studií Miroslava Rutteho o vývoji českého divadla, zaměřenou zejména k popsání vývojového dění v českém divadelnictví meziválečného období, a vedle ní i dva články původní, panoramaticky obhlížející v podstatě tutéž problematiku, aniž by se i ony byly pokoušely o hlubší její analýzu. Nejzávažnějším původním zde uveřejněným příspěvkem byla stať Oty Ornesta o moderním českém divadle z doby mezi dvěma světovými válkami, v níž byla hlavní pozornost věnována vývoji české divadelní avantgardy, nicméně i ona byla převážně koncipována jako sdělení informativního rázu. Kromě toho byly do publikace zařazeny i dvě práce pocházející z tvůrčí dílny jiných autorů–teoretiků: rozhlasová přednáška Angličana V. S. Pritcheta a článek německého exilového teoretika a kritika Montyho Jacobse o současné ruské a německé dramatické produkci.

Ačkoliv šlo nesporně o podniknutí velmi ambiciózní, a možná právě proto, na rozdíl od velmi příznivého přijetí někdejšího „divadelního“ čísla Kulturního zápisníku však tento nový počín čs. emigrantů uskutečněný na poli teoretické reflexe čs. kulturní a umělecké tvorby nebyl přijat v odborných kruzích jednoznačně pozitivně.

Review 43, Vol. 1, No 4 (Summer 1944), London (Allen and Unwin) 1944. – kbk [K. Brušák]: *O českém divadle*, Čechosl. r. 6, 1944, č. 35 (8. 9. 1944), s. 9. – „*Dopis redakci*.“ [Dopis Oty Ornesta redakci listu s vyjádřením jmenovaného k referátu značky kbk o zvláštním čísle *Review 43*, věnovaném divadelní problematice, odpověď Karla Brušáka na tento dopis a dovětek redakce.] Čechosl. r. 6, 1944, č. 37 (22. 9. 1944), s. 7.

Poslední časopisecká polemika vztahující se ke kulturním aktivitám čs. emigrace ve Velké Británii

Na počátku podzimu 1944 se – pokud je nám známo – naposled projevila vnitřní ideová a ideologická rozpolcenost čs. exilové obce shromážděné ve Velké Británii, rozpolcenost v minulosti vedoucí k velkým polemickým zápasům o programové usměrnění kulturní a umělecké tvorby v exilu. Projevila se tehdy novým polemickým střetnutím dvou z čelných exilových kulturních pracovníků, tentokrát pocházejících ovšem z jejich mladší generační vrstvy, střetnutím o zásadní kritéria hodnocení jednotlivých tvůrčích činů, které přispěly k vývoji čs. kultury a umění, o kritéria kritického pohledu na problematiku kultury a umění vůbec: hned na tomto místě je ovšem třeba říci, že spíše než o rozsáhlý polemický souboj, jakým byla taková polemická střetnutí v letech 1941 a 1942, šlo v tomto případě o pouhou polemickou „přestřelku“, která se ve svém celku jevila trochu jako groteskní dohra dřívějších polemik.

Podnětem k jejímu rozpoutání se stalo již zmíněné vydání zvláštního čísla v angličtině editované Bergerovy a Tigridovy kulturní revue *Review 43*, čísla věnovaného divadlu. Jak jsme již uvedli, tento ediční počín se co do své odborné vyspělosti jevil mnohem méně zdařilým, než někdejší číslo v češtině vydaného Kulturního zápisníku z podzimu roku 1942, soustřeďující pozornost k téže problematice a editované a redigované týmiž dvěma literáty; to bylo ovšem – jak už bylo naznačeno – určeno českému čtenáři, pročez si editoři a redaktoři, stejně jako

autoři jednotlivých článků mohli dovolit při rozkrývání této problematiky – s ohledem na to, že tento čtenář byl s ní alespoň elementárním způsobem seznámen – jít do mnohem větší hloubky.

Tentokrát nicméně jisté nedostatky zvláštního čísla Review 43 vyvolaly u odborných znalců oné problematiky dosti rozporuplnou kritickou odezvu. Ta ve většině případů nijak nepřesáhla rámec běžného kritického referování o nově vydaných dílech, usilujícího o vyvážené posuzování jejich předností a slabin. V jednom případě však překročila tento rámec velmi ostentativně: v případě recenze zmíněného edičního podniknutí, kterou v 35. čísle 6. ročníku Čechoslováka, v čísle z 8. září 1944, uveřejnil Bergerův a Tigridův spolupracovník, svého času významně spoluúčinkující při vydání připomenutého speciálního „divadelního čísla“ Kulturního zápisníku, Karel Brušák. Ve svém článku *O českém divadle* Brušák ostře kriticky odsoudil práci svých někdejších druhů pro údajnou ledabylost a povrchnost, jaké při jejím vykonání projevili. Rozebíraje nedostatky sborníku krok za krokem, nenalezl na něm naprosto nic pozitivního a své recenzi dal vznít zcela negativisticky.

Brušák v časopise Čechoslovák vytkl uspořadatelům a autorům nového divadelního sborníku zejména to, že – kladouce si za úkol Angličanům a široké mezinárodní veřejnosti přiblížit historickou i aktuální vývojovou problematiku čs. divadelnictví – se uspokojili s uveřejněním překladu zastaralého a co do hodnotících kritérií prý „pomýleného“ článku teatrologa a referenta Národních listů Miroslava Rutteho a že vedle tohoto článku – podle jeho soudu podřadné úrovně – uveřejnili pouze dvě statě původní, z nichž žádná nepodávala dle něho anglickému čtenáři pravdivý obraz o české divadelní kultuře. Za zásadní chybu považoval dále to, že se ani Rutte, ani další autoři ve svých přehledových člancích a statích vůbec nezabývali sociální a hospodářskou strukturou českého divadelnictví a že i v mnoha jiných ohledech jejich obraz českého divadla byl značně mezerovitý. Zcela ignorant-sky podle jeho názoru opomenuli zařadit výklad o tak důležité součásti české divadelní kultury, jakou představuje české hudební divadlo, třebaže vývoj v této oblasti divadelní práce vydal a i v přítomnosti vydával v podobě operních děl Smetanových, Dvořákových, Janáčkových a Martinů hodnoty světového významu. Stranou jejich zájmu nadto zůstala i oblast čs. ochotnického divadla, organizace divadelních ochotníků, jejich soutěže atp. Nepokusili se však ani o hlubší rozkrývání vlastní umělecké problematiky českého profesionálního činoherního divadla, Brušák v jejich člancích postrádal např. kvantitativní i kvalitativní analýzu repertoáru, zveřejnění zajímavých statistik o počtu uváděných původních dramát a dramát zahraniční provenience, údaje o kasovním úspěchu některých populárních her atp.

Hlavní Brušákovy námitky se přitom soustřeďovaly hlavně k výkladu o českém avantgardním divadle, k výkladu obsaženému ve zde zveřejněné stati Oty Ornesta. Podle Brušákova soudu Ornest v této stati při hodnocení přínosu české avantgardy obecnému divadelnímu vývoji projevili názory nijak se nelišící od názorů představitel konzervativního divadelního myšlení, jakým byl např. Rutte, a své téma pojednal – jak tvrdil – s „kožeností penzionovaného sólisty oficiální scény“. Přecenil prý bezdůvodně tvorbu Jiřího Frejky. Naproti tomu nedocenil nejlepšího českého choreografa přítomné doby, choreografa avantgardního zaměření a skvělého operního a baletního režiséra, Machova. Rovněž nesprávně prý ohodnotil Nezvala jako dramatika. Autorova nekompetentnost se pak údajně nejvíce projevila při referování o E. F. Burianovi a o jeho divadle D. Osobitý význam tohoto divadla nedokázal Ornest dle Brušáka vystihnout, jeho organizaci jakožto družstevního divadla přešel s mlčením, charakteristiku tvůrčích postupů scény zne-

hodnotil např. tvrzením, že v Burianových inscenacích herec postavu emotivně neprožívá. Významnou Burianovu inscenaci *Vojny*, ačkoliv tato inscenace ve vývoji českého moderního divadla představuje historický mezník, odbyl ve svém článku pouhými čtyřmi řádky. Nemluvě ani o tom, že – jak dokládá – Ornestův výklad se přímo hemžil řadou věcných omylů a nepřesných interpretací, z nichž např. tvrzení, že Frejka je přímým žákem Hilarovým, je chybou nejméně frapantní.

Brušákovy kritické soudy byly tak silně vyostřeny, že působily až jako výraz určité, vůči autorům sborníku jím pocítované osobní averze. Což – spolu s faktem, že některé z Brušákem uváděných výhrad se jevily jako ne zcela opodstatněné nebo alespoň jako nepodstatné (tak např. výhrada týkající se Ornestova hodnocení Frejky nebo požadavek kvantitativní a kvalitativní analýzy repertoáru) – volalo po veřejné odpovědi a té se Brušákovu kritickému vystoupení také skutečně dostalo.

Za kritikou potrefené editory, redaktory a autory se cítil nucen proti takovému nepříznivému hodnocení ozvat se Brušákem nejtvrději napadnutý Ota Ornest. Učinil tak koncem září 1944 dopisem zasláným do diskuzní tribuny Čechoslováka a uveřejněném zde, v tohoročním 37. čísle tohoto listu, v čísle z 22. září 1944. V tomto dopise vyslovil Ornest ostrý protest proti způsobu, jakým Brušák kriticky zmíněné číslo *Review* 43 posoudil a pokusil se Brušákovým tvrzením oponovat a vyvrátit je. Zároveň se je snažil dezavuat jako celek poukazem na to, že Brušákův pohled na vývojovou problematiku českého divadelnictví je zcela jednostranný a zjednodušující, což bylo podle Ornesta dáno skutečností, že Brušák jako příslušník jednoho z mnoha směřově vyhraněných proudů meziválečné a soudobé české divadelní tvorby neměl a ani nemohl mít sdostatek pochopení pro to, co vývojově nového přinášely jiné takové proudy, jakož i poukazem na jeho špatně skrývanou osobní zaujatost projevující se v jeho poměru k některým autorům kritizovaných článků.

Redakce Ornestův dopis ve zmíněném čísle Čechoslováka uveřejnila, ale nikoliv samostatně, nýbrž s připojeným novým vyjádřením Brušákovým. V něm se Brušák v podobě značně jízlivého polemického komentáře Ornestovy obrany pokusil udolat stěžovatele dalšími pádnými argumenty, ale – podotkněme spravedlivě – i „argumenty“ poněkud pochybného rázu, jakož i novými výhradami, směřujícími tentokrát proti Ornestově odborné způsobilosti uplatňovat se v oboru divadelní historiografie vůbec.

Tento nový výpad Brušákův však už zůstal bez Ornestovy veřejné odpovědi. V kontextu dobového dění – po provedení spojenecké invaze do kontinentální Evropy a rychlém postupu vojenských operací na západní frontě, a dále po sérii úderů Rudé armády proti německým vojskům na Východě, v prudce se měnící politické a kulturněpolitické situaci, kdy česká exilová obec, vycitující rychle se blížící konec války, se duševně i fyzicky připravovala na návrat domů – se tato polemika jevila již jako poněkud nenáležité: jako typicky intelektuálský spor ve „sklenici vody“. A tak i když by asi oba její účastníci, eventuálně jejich přívrženci, byli i při této příležitosti rádi dále diskutovali, redakce Čechoslováka jim k tomu již neposkytla na stránkách svého časopisu prostor, a zůstalo tudíž jen při této krátké výměně názorů zastánců dvou ideologicky i lidsky se stále více rozrůzňujících stran uvnitř čs. emigrace.

kbk [K. Brušák]: *O českém divadle*, Čechoslovák, r. 6, 1944, č. 35 (8. 9. 1944), s. 9. – „*Dopis redakci*.“ [Dopis Oty Ornesta redakci listu s vyjádřením jmenovaného k referátu značky kbk o zvláštním čísle *Review* 43, věnovaném divadelní problematice, odpověď Karla Brušáka na tento dopis a dovětek redakce.] Čechoslovák, r. 6, 1944, č. 37 (22. 9. 1944), s. 7.

Ukončení kulturních aktivit čs. emigrace v Londýně v době druhé světové války

Těmito několika podniknutími se šestiletá etapa intenzivní kulturní a umělecké práce čs. exulantů za války ve Velké Británii definitivně uzavřela. Nastávala nová etapa této práce, práce ve vlasti, v situaci poválečné rekonstrukce čs. státu. K ní se tehdy obracel hlavní kulturní zájem převážné části našich emigrantů.

Poslední významný „pódiový“ kulturní podnik čs. emigrace v Londýně, repríza scén z Dvořákovy *Rusalky*, která se konala 27. března 1945, se shodou okolností uskutečnila v den, kdy na Anglii dopadla poslední německá raketová střela. Tehdy konec války byl již otázkou toliko krátkého času: připomeňme si, že v té době již pravidelně každodenně – jako první divadlo v osvobozené vlasti – své hry hrálo obnovené Slovenské národní divadlo v Košicích, v dočasném sídle čs. vlády. Přesně o dva měsíce později – 27. května 1945 – zahajovalo slavnostním představením Smetanovy *Libuše* svou pravidelnou poválečnou činnost Národní divadlo v osvobozené Praze. Při tomto představení usedli v lóžích spolu s dalšími představiteli teď již svobodných národů českého a slovenského, jakož i s jejich spoluosvoboditeli, představiteli sovětské armády, z exilu se navrátilí čs. prezident, členové čs. Prozatímní vlády a Státní rady.

Před svým návratem domů – ten se, jak řečeno, uskutečnil v předstihu, a to „oklikou“ přes Moskvu, v závěsu za útočícími sovětskými a čs. vojenskými jednotkami na ukrajinské frontě, tedy symbolicky z Východu západním směrem, vstupem na osvobozené východoslovenské území Československé republiky – uzavřel prezident Beneš válečné kulturní a umělecké úsilí čs. exulantů ve Velké Británii, v podstatě však jejich veřejnou činnost v britském exilu vůbec, jednak zásadním politickým projevem na schůzi Státní rady československé v Londýně 23. února 1945 a přednesením jeho hlavních tezí v projevu pro české a slovenské občany, z nichž většina žila v dosud okupované zemi, před mikrofonem čs. vysílání britského rozhlasu BBC, jímž se zároveň loučil s pravidelnými posluchači tohoto vysílání: v obou těchto projevech ve stručnosti nastínil hlavní zásady nové státní politiky, již on a jeho vláda hodlali rozvíjet při obnovování hitlerovci zničeného čs. státu bezprostředně po návratu do vlasti.

Pro příznačnou případnost obsahové náplně těchto Benešových projevů, naznačujících ve stručnosti směr budoucího vývoje společensko-politických poměrů v obnovené ČSR a jejich zahraničněpolitických vztahů, rozhodli jsme se ocitovat tu v plném znění alespoň klíčové partie ze zmíněného projevu určeného lidem ve vlasti – myšlenky v nich exponované sehrály totiž klíčovou roli i při rozhodování našich exulantů, zda se po ukončení války a po vítězství demokratických sil nad fašismem a nacismem navrátí domů, nebo zda alespoň pro dobu poválečných zmatků, než se vyjasní celková společenskopolitická situace domácí i ve světová, setrvají nadále v cizině, zejména pak v Británii, v níž se za války dokázali postupně aklimatizovat:

„Občané českoslovenští! Končí se strašná válka, v níž byl učiněn pokus rozvrátit a rozbít náš stát, oddělit Čechy od Slováků a zničit náš národní život. Tento ničemný atentát se nezdařil. Vyjdeme z této války zase vítězní, sjednocení a svobodní. Musíme se však učit z chyb a z nedostatků minulosti, stejně jako ze svých nových úspěchů a vítězství. Náš nový dům musí být politicky a sociálně přebudován, s novou náplní, s novými lidmi a mnohdy i s novými institucemi. Mějte víru v tento nový život a mějte všichni odvahu se k němu mužně, bez strachu a poctivě probojovat! První cesta k tomu je, abyste v těchto chvílích převratu

a velikých změn nepadli v nepořádek a chaos, nezačali se svárit mezi sebou osobně a stranicky a nedostali se tak tam, kam se už dnes dostali někteří jiní národové. [...] Budeme státem demokratickým, tj. se všemi občasnými svobodami a zárukami, ale lidově demokratickým s novou, osvěženou demokracií. Bude to náš řád vlastní, který si my sami vybudujeme, podle našich potřeb a podle vůle našeho lidu. Nebojte se německých strašáků o panství a hrůzách komunismu a bolševismu: je výmyslem této propagandy, když se vám tvrdí, že nám bude někdo uspořádání našich vnitřních věcí diktovat nebo že já, naše vláda a naši spolupracovníci v zahraničí se někomu a k něčemu v tom smyslu zavázali. [...] Nová vláda bude si musit přirozeně připravit podle nových potřeb státu a podle událostí válečných svůj první politický program. Bude třeba zejména hned od počátku respektovat nové poměry na Slovensku a v plné dohodě se Slováky – a ovšem i v duchu toho, co jsme v Londýně diskutovali s delegací Slovenské národní rady – uvádět postupně do decentralizované nové správy republiky Slovensko a jeho správu. [...] Bude třeba připravovat konečné vyřešení otázky našich Němců a Maďarů – neboť nová republika bude československým státem národním – a provést očistění republiky od fašismu, nacismu a kolaborantství tak, jako se to děje ve všech osvobozených státech. [...] Budeme samozřejmě také státem samostatným, neodvislým, svým, československým. [...] Máme ovšem svou alianční smlouvu se Sovětským svazem, vysoce si ji ceníme a budeme ji vždy duchem i literou plnit, stejně jako Sovětský svaz sám. Sovětský svaz si jen přeje, abychom byli jeho přítelem a spojencem věrným, ale neodvislým, silným, pevným a prosperujícím. A totéž přejeme si my sami. I to jsem vám chtěl znovu a jasně říci v těchto svých posledních slovech z Londýna.“

Projev prezidenta E. Beneše ke Státní radě československé z 23. února 1945 a jeho projev k občanům doma v čs. vysílání Evropské sekce BBC z 16. a 17. února 1945 viz in: Beneš, Dr. Edvard: *Šest let exilu a druhé světové války. Řečí, projevy a dokumenty z r. 1938–45*. Praha (Nakladatelství Družstevní práce a Nakladatelství Orbis) 1946. S. 247, 249–250, 399–422.

Den vítězství

Dne 7. května 1945 ve 2 hodiny 41 minut v noci podepsali zástupci německých ozbrojených sil v hlavním stanu západních Spojenců v Remeši bezpodmínečnou kapitulaci a druhého dne, 8. května, byla tato kapitulace ratifikována v sídle sovětského velení v Karlshorstu u Berlína. Toho 8. května ve všech metropolích západních států Spojenecké koalice vyšli lidé do ulic, aby společně oslavili vítězství nad nacistickým Německem. Onoho dne se i Londýn proměnil v jedinou obrovskou music-hallovou síň. Pod definitivně již bezpečným nebem nad svými hlavami dávali Londýňané tancem, zpěvem i křikem průchod své radosti ze šťastného ukončení války a přímo třeštili nadšením.

Abychom zachytila průběh této lidové veselice a seznámila s ním posluchače na celém světě, pronajala si BBC na Piccadilly v jednom obrovském domě několik místností s okny obrácenými k onomu náměstí, a v nich se usadili u mikrofonů reportéři různojazyčných vysílání této oficiální britské stanice, kteří měli za úkol pokusit se slovně vylíčit to, co se před jejich očima venku dole dělo. Spolu s desítkami reportérů z řad Angličanů, Francouzů, Rakušanů, Poláků a dalších osvobozených národů měl zde k mikrofonům zasednout také hlasatel a redaktor vysílání BBC pro Československo, Ota Ornest. Také ten byl zprvu pověřen úkolem popsat ve své reportáži to, čeho byli svědky – z pokoje s velkým oknem ori-

entovaným na náměstí bylo nalevo jasně vidět až na Buckinghamský palác, na jehož balkon co chvíli vstupovala britská královská rodina spolu s ministerským předsedou vlády Jeho Veličenstva Winstonem Churchillem, a celé to obrovské shromáždění lidí na prostranství pod oknem provolávalo slávu těm na balkoně nebo zpívalo unisono jako statisícový sbor národní a vlastenecké písně. Ale těsně předtím, než přišla chvíle jeho vysílání, byl Ornest náhle telefonicky odvolán zpět do studia BBC v Bush Housu na Aldwych, kde měli službu Ornestovi druhové Pavel Tigrid a Růžena Hájková, se sdělením, že reportáž z Piccadilly se vysílat nebude, neboť pro Českoslováky válka v tu chvíli ještě neskončila. V Praze se německá vojska odmítla vzdát a pokračovala dál v boji. Na ulicích se střílelo a povstalec město na mnoha místech hořelo. Odpoledne došla do Londýna zpráva, že Staroměstská radnice je v plamenech. Hrozilo, že na poslední chvíli bude „zlatá Praha“ zcela zničena. Proto představitelé čs. exilové vlády rozhodli na vysílání reportáže o oslavách „Dne vítězství nad Německem“ do vlasti rezignovat, ta „sláva“ na Piccadilly by byla mohla doma působit jako pěst na oko.

Praha volala éterem ke Spojencům o pomoc. V londýnském ústředí čs. odbojové akce zavládlo vzrušení: anglo-americká vojska stála na předem stanovené demarkační čáře v západních Čechách a Rudá armáda byla dosud od Prahy desítky, ba stovky kilometrů daleko, na Českomoravské vysočině a kdesi na sever u Berlína. Za této situace dalo proto velení čs. zahraniční armády čs. leteckým perutím v Británii příkaz, aby letěly Pražanům na pomoc. Ta zpráva dorazila do redakce čs. vysílání asi čtvrt hodiny před jeho začátkem a hlasatelé i redaktoři ji přijali s jásotem, protože se jim zdálo, že si jejím zveřejněním vynahradí ztrátu, která je potkala v podobě zákazu vysílat reportáž z oslav vítězství. Podařilo se jim přesvědčit hlavního redaktora vysílání, aby dovolil tuto zprávu, do té chvíle britskou „cenzurou“ do vysílání nepropuštěnou, odvysílat a okomentovat alespoň improvizovaným způsobem. Tak se stalo, že z Ornestových a Tigridových úst zazněla do vlasti „horká“ informace, doprovázená patetickým komentářem, že k Praze směřují letecké útvary čs. zahraniční armády, které po šest let z území Velké Británie vedly ve vzduchu boj za naši svobodu.

Relace ještě neskončila, když přišla do studia další zpráva vztahující se k této aktivitě, zpráva, že pomocná bojová akce čs. letectva byla na rozkaz Eisenhowera generálního štábu předčasně ukončena. Na základě dohody mezi sovětským velením a velením západních vojsk bylo čs. letcům přikázáno přistát na letišti v Remeši a ihned se vrátit zpět na mateřská letiště v Británii. Od Berlína totiž vyrazily na pomoc Praze tankové oddíly Rudé armády: v rámci dohody mezi Spojenci Prahu nesměli osvobodit vojáci západních armád, nýbrž mohla tak učinit – byť se zpožděním – pouze armáda sovětská.

Ještě těžce noci se naši rozhlasoví pracovníci setkali s některými členy čs. posádek letadel vzlétnuvších na pomoc Praze a s některými ze zbylých londýnských Čechoslováků na improvizované večeři v soukromí. Nálada byla neveselá. Z Prahy přicházely zlé zprávy – mj. i falešná zpráva o náletu německých bombardérů na Pražský hrad. Němci své bombardéry skutečně nad Prahu k jejich poslednímu náletu v této válce vyslali, ty však naštěstí své bomby nesvrhly přímo na Hradčany. V noci pražský povstalecký rozhlas ohlásil, že hoří Staroměstská radnice. O půlnoci z pražské vysílačky zazněla čs. státní hymna. Zdálo se, že Praha za svou vzpouru v posledních dnech okupace krvavě zaplatí.

Jediným lékem na ty zraňující zprávy z domova, na všechny ty pocity bezmocnosti, jaké ony zprávy vyvolávaly, zdál se alkohol, a účastníci setkání v něm rychle utápěli svou bolest a žal. Když se však po této rozčilující a divoké noci 9. kvě-

na ráno probudili, probudili se do jiného světa. I pražská rozhlasová stanice vysílala již radostnou a optimistickou hudbu jako v hlubokých časech míru. Praha, stejně jako většina měst, městeček a vsí Čech, Moravy a Slovenska, se onoho jasného, světlého dne mohla tak jako Londýn a jiné evropské metropole oddat oslavám vítězství nad německými agresory. A tak i pro čs. emigranty, kteří tehdy ještě setrvali v cizích zemích, druhá světová válka skončila. Chvilce, na kterou netrpělivě čekali plných šest let – chvíle kýženého návratu domů – byla tu: konečně mohli si sbalit svá chudá zavazadla a vydat se na cestu zpět, do míst, odkud do svého exilu vyšli.

Hronek, Jiří: *Od porážky k vítězství. Český novinář v emigraci*. 2. část. Praha (Nakladatelství Práce) 1947. S. 221–222. – Osobní výpovědi Oty Ornesta (Praha) z 22. 11. 1968 a z 19. 9. 1972. Záznamy ulož. v soukr. archivu Bořivoje Srby. – Valtrová, Marie–Ornest, Ota: *Hraje váš tatínek ještě na housle? Rozhovor Marie Valtrové s Otou Ornestem*. Praha (Primus) 1993. S. 106–109. – Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939–1945)*. Praha (Mladá Fronta) 1994. S. 514–516.